

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМИ ТИПАМИ СХИЛЬНОСТІ ДО ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ

FEATURES OF COPING STRATEGIES IN ADOLESCENTS WITH DIFFERENT TYPES OF VICTIMIZATION BEHAVIOR

Метою статті стало емпіричне дослідження копінг-стратегій у осіб юнацького віку зі схильністю до різних типів віктимної поведінки. Нами виявлено кореляційні зв'язки між копінг-стратегіями та схильністю до віктимної поведінки як для загальної вибірки, так і для наступних емпіричних груп: групи А – осіб юнацького віку, що мали високий рівень схильності до віктимної поведінки хоча б за однією шкалою; групи В – осіб юнацького віку, що мали рівень схильності до віктимної поведінки в межах норми одразу за усіма шкалами; групи С – осіб юнацького віку, що мали низький рівень схильності до віктимної поведінки хоча б за однією шкалою, а за іншими не перевищували норми. Аналіз кореляційних взаємозв'язків між різними типами схильності до віктимної поведінки та копінг-стратегіями у загальній вибірці встановив, що неадаптивна стратегія уникнення позитивно корелює одразу з чотирма типами схильності до віктимної поведінки: пасивним, агресивним, активним та некритичним. Неадаптивна копінг-стратегія прийняття відповідальності (самозвинувачення) позитивно корелює з пасивним та активним типами схильності до віктимної поведінки. Неадаптивна копінг-стратегія конфронтації позитивно корелює з агресивним та некритичним типами схильності до віктимної поведінки. Відносно адаптивна копінг-стратегія самоконтролю позитивно корелює з некритичним типом схильності до віктимної поведінки. Подальший кореляційний аналіз у групі А виявив взаємозв'язок між наступними типами віктимної поведінки та копінг-стратегіями: 1) пасивний тип віктимної поведінки, з одного боку, позитивно корелює зі стратегіями уникнення та прийняття відповідальності (це неадаптивні копінг-стратегії), а з іншого боку – негативно корелює з плануванням рішення (це адаптивна копінг-стратегія); 2) агресивний тип віктимної поведінки позитивно корелює зі стратегією уникнення (це неадаптивна копінг-стратегія); 3) активний тип віктимної поведінки, з одного боку, позитивно корелює зі стратегією конфронтації (це неадаптивна копінг-стратегія), а з іншого боку – негативно корелює зі стратегією планування рішення (це адаптивна копінг-стратегія); 4) некритичний тип віктимної поведінки позитивно корелює зі стратегією конфронтації (це неадаптивна копінг-стратегія). У групі В було виявлено негативний кореляційний зв'язок некритичного типу віктимної поведінки зі стратегією уникнення (це неадаптивна копінг-стратегія). Таким чином, у осіб юнацького віку нами було емпірично підтверджено взаємозв'язок між схильністю до різних типів віктимної поведінки та застосуванням конкретних неадаптивних копінг-стратегій.

Ключові слова: копінг-стратегії, адаптивні та неадаптивні копінг-стратегії, юнацький вік, віктимна поведінка, схильність до різних типів віктимної поведінки, емпіричні групи за критеріями рівнів схильності до віктимної поведінки.

The purpose of the article is to empirically study coping strategies in adolescents with different types of victimization behavior. We have found correlations between coping strategies and victimization behavior both for the general sample and for the following empirical groups: Group A - adolescents who had a high level of victimization behavior on at least one scale; Group B - adolescents who had a level of victimization behavior within the normal range on all scales; Group C - adolescents who had a low level of victimization behavior at least on one scale, and did not exceed the norm on the others. The analysis of the correlations between different types of victimization and coping strategies in the general sample found that the maladaptive avoidance strategy positively correlates with four types of victimization: passive, aggressive, active, and uncritical. The maladaptive coping strategy of accepting responsibility (self-blame) positively correlates with passive and active types of victimization. The maladaptive coping strategy of confrontation positively correlates with aggressive and uncritical types of victim behavior. Relatively adaptive coping strategy of self-control positively correlates with uncritical type of victim behavior. Further correlation analysis in group A revealed a relationship between the following types of victim behavior and coping strategies: 1) passive type of victim behavior, on the one hand, is positively correlated with avoidance and responsibility taking strategies (these are non-adaptive coping strategies), and on the other hand, it is negatively correlated with decision planning (this is an adaptive coping strategy); 2) aggressive type of victim behavior is positively correlated with avoidance strategy (this is a non-adaptive coping strategy); 3) active type of victim behavior, on the one hand, positively correlates with the confrontation strategy (maladaptive coping strategy), and on the other hand, negatively correlates with the decision planning strategy (adaptive coping strategy); 4) non-critical type of victim behavior positively correlates with the confrontation strategy (maladaptive coping strategy). In group B, a negative correlation was found between the non-critical type of victim behavior and the avoidance strategy (maladaptive coping strategy). Thus, in adolescents, we have empirically identified the peculiarities of the relationship between the tendency to various types of victim behavior and the use of specific maladaptive coping strategies.

Key words: coping strategies, adaptive and maladaptive coping strategies, adolescence, victim behavior, propensity to different types of victim behavior, empirical groups according to the criteria of levels of propensity to victim behavior.

УДК 159.922.8
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.18>

Ніколаєнко С.О.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології, політології
та соціокультурних технологій
Сумський державний університет

Кібець Т.В.

бакалавр спеціальності «Психологія»
Сумський державний університет

Вступ. Вивчення психологічних особливостей віктимних осіб є важливим етапом попередження їх віктимізації. Поведінка жертви може

проявлятися у різних сферах життєдіяльності людини, особливо в екстремальних, кримінальних та стресових ситуаціях, пов'язаних з фізич-

ним та психологічним насильством, зокрема і в міжособистісних стосунках. Залежність, безпорадність, невміння захистити себе можуть впливати на рішучість агресора спричинити шкоду. А отже і копінг-стратегії, які потенційна жертва використовує в загрозовій ситуації, можуть відіграти значну роль у небезпечній ситуації. Тому розвиток адаптивних копінг-стратегій є важливим кроком для збереження фізичного та психологічного здоров'я людини.

Психологія жертви вивчалася багатьма вченими, такими як Д. Рівман, Л. Франк, А. Мудрик, М. Одинцова, О. Андроннікова та інші. Так, О. Андроннікова визначає віктимну поведінку як відхилення від норм безпечної поведінки, що реалізуються в сукупності психічних, соціальних та моральних проявів. Існує три основні теорії, що розглядають віктимність особистості як чинник формування віктимної поведінки: 1) віктимність як дезадаптація та відхилення від безпечних правил і норм поведінки (А. Репецька та ін.); 2) віктимність як девіація особистості або групи людей (Д. Рівман та ін.); 3) віктимність як дефіцитарна деформація розвитку особистості (О. Андроннікова та ін.).

На сьогодні також існує три основних підходи до пояснення механізмів опановуючої поведінки: 1) психоаналітичний підхід, який розглядає копінг як один із засобів психологічного захисту з метою зниження психічної напруги (Н. Хаан, Дж. Паркер, Н. Ендлер та ін.); 2) транзакційний підхід, в межах якого копінг-стратегії розглядаються як динамічний процес, що відбувається на когнітивному, емоційному та поведінковому рівнях, спрямований на зниження рівня стресу (Р. Лазарус, С. Фолкман, Р. Лоньє та ін.); 3) диспозиційний підхід, який стверджує, що стиль опановуючої поведінки не змінюється в залежності від досвіду, майже не залежить від типу подразника та тісно переплітається з особистісними рисами (С. Міллер, Р. Моос, Дж. Амірхан та ін.).

Дослідження О. Ісаєвої показали, що саме в період юності відбувається становлення копінг-стратегій, яким надає перевагу особистість, а також стратегії подолання мають низьку стереотипність, велику різноманітність форм поведінки, що застосовуються. Тому юнацький вік є сприятливим періодом для розвитку адаптивних копінг-стратегій.

Але багато питань залишаються невирішеними, зокрема, більшість досліджень, присвячених вивченню копінг-стратегій, розглядають їх в контексті подолання стресової ситуації. Проте вплив способів опановуючої поведінки саме на віктимізацію особистості залишається недостатньо висвітленим. Отже, дослідження копінг-стратегій у осіб юнацького віку з різними типами схильності до віктимної поведінки продовжує оставатися актуальним як в теоретичному, так і прикладному аспектах.

Мета дослідження полягала у тому, щоб емпірично дослідити копінг-стратегії у осіб юнацького віку зі схильністю до різних типів віктимної поведінки. При цьому ми висунули наступну гіпотезу дослідження: особи юнацького віку, які схильні до віктимної поведінки, мають високий рівень розвитку неадаптивних копінг-стратегій. Особи юнацького віку, які не схильні до віктимної поведінки, мають високий рівень розвитку адаптивних копінг-стратегій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Методичне забезпечення дослідження особливостей копінг-стратегій у осіб юнацького віку з різними типами схильності до віктимної поведінки.

Метою емпіричного дослідження стало виявлення взаємозв'язків між копінг-стратегіями особистості та схильністю до віктимної поведінки. У процесі дослідження було проведено опитування 136 осіб віком від 17 до 22 років, що навчалися на різних факультетах СумДУ. Серед респондентів 45,6% (62 особи) склали жінки та 54,4% (74 особи) – чоловіки. Збір даних проводився за допомогою онлайн платформи Google Forms.

Аналіз методик, що застосовуються для визначення копінг-стратегій особистості виявив, що для досягнення мети дослідження доцільно використати методику «Опитувальник способів копінгу» С. Фолкмана, Р. Лазаруса в адаптації Т. Крюкової. Дана методика є валідною і враховує різноманітні комбінації емоційного, когнітивного та поведінкового компонентів опанування стресової ситуації. Методика застосовується для визначення копінг-стратегій у осіб від 14 до 60 років.

Опитувальник способів копінгу складається з 50 тверджень, що стосуються складних життєвих ситуацій. Респонденту пропонується чотири варіанти відповіді, що відповідають частоті використання описаної поведінки: ніколи, рідко, іноді, часто. Результати інтерпретуються за наступними шкалами.

1. «Конфронтація»: поведінковий компонент виражається у посиленні активності, часто імпульсивній; емоційний компонент проявляється у вигляді стенічних емоцій (гнів, агресивність); когнітивний компонент виражається у відсутності плану дій, дезорганізації мислення.

2. «Дистанціювання»: когнітивна стратегія подолання стресу;

зберігається звична поведінка; емоційне відсторонення від неприємної ситуації, усвідомлене відкидання негативних думок.

3. «Самоконтроль»: в поведінці спостерігається стриманість дій;

неприємні емоції свідомо пригнічуються; в когнітивній сфері відбувається підвищення уваги.

4. «Пошук соціальної підтримки»; в поведінці виявляється в підвищенні взаємодії з іншими людьми; в емоційній сфері проявляється потреба в співчутті та прийнятті; в когнітивній сфері відбувається пошук інформації з можливих шляхів вирішення проблеми або використовується вербалізація негативних переживань з метою зниження емоційної напруги.

5. «Прийняття відповідальності»; в поведінці проявляється в нерішучих та непослідовних діях; в емоційній сфері спостерігаються прояви почуття провини; в когнітивній виникає орієнтація на зовнішню оцінку, розгубленість та самозвинувачення.

6. «Уникнення»: в поведінці може спостерігатися зловживання психоактивних речовин, уникання активних дій для подолання проблеми; в емоційній сфері проявляється тривога та емоційна напруга; в когнітивній сфері може спостерігатися уникання пошуку вирішення проблеми, а також фантазії про позитивне вирішення проблеми без докладання зусиль.

7. «Планування вирішення проблеми»: активна взаємодія з ситуацією; зосередженість та врівноваженість; когнітивні зусилля в аналізі ситуації.

8. «Позитивна переоцінка»: без змін у поведінці; збереження оптимізму; когнітивна стратегія, спрямована на пошук позитивних аспектів у складній ситуації.

Рівень напруженості кожного виду копінг-стратегії розподіляється на три рівні: «рідко використовується»; «помірно використовується»; «часто використовується».

Таким чином, методика «Опитувальник способів копінгу» С. Фолкмана, Р. Лазаруса дозволяє визначити стратегії, які сфокусовані на проблемній ситуації, а також стратегії, які спрямовані на управління емоційним стресом.

Для визначення схильності до віктимної поведінки нами була використана методика О. Андроннікової «Визначення схильності до віктимної поведінки». Питання опитувальника спрямовані на визначення соціальних та особистісних установок особистості. Методика складається із 86 питань, з варіантами відповідей «так» або «ні». Бали нараховуються згідно з ключем методики. Результати інтерпретуються за наступними шкалами:

1. «Схильність до агресивної віктимної поведінки» (агресивний тип потерпілого).

2. «Схильність до самопошкоджуючої та саморуйнівної поведінки» (активний тип потерпілого);

3. «Схильність до гіперсоціальної поведінки» (ініціативний тип потерпілого);

4. «Схильність до залежної та безпорадної поведінки» (пасивний тип потерпілого);

5. «Схильність до некритичної поведінки» (некритичний тип потерпілого);

6. «Реалізована віктимність».

Опитувальник містить також шкалу соціально схвалювальних відповідей, що дозволяє не брати до уваги недостовірні дані. Кількість відкинутих анкет склала 21 (15%). Таким чином, для аналізу та інтерпретації було використано дані 114 респондентів, з яких 53 жіночої статі (46,5%), і 61 – чоловічої статі (53,5%).

Методика застосовується для визначення схильності до віктимної поведінки у підлітків та осіб юнацького віку.

Аналіз та інтерпретація особливостей копінг-стратегій у осіб юнацького віку з різними типами схильності до віктимної поведінки.

Обробка отриманих результатів дослідження проводилася за допомогою програмного забезпечення Microsoft Office Excel. Отримані результати з описової статистики за шкалами схильності до віктимної поведінки наведені в табл. 1.

Згідно з отриманими результатами, середнє значення, мода та медіана збігаються, а абсолютне значення величин дисперсії та асиметрії не перевищує 1 (одиниці). Тому розподіл можна вважати нормальним і для підтвердження чи спростування гіпотези доцільно використовувати методи параметричної статистики. За шкалами Агресивного типу, Пасивного типу та Реалізованої віктимності, показник коефіцієнту варіації перевищує 30%, що свідчить про велику різноманітність вибірки за вказаними показниками. Найнижчий показник дисперсії 2,68 за шкалою Ініціативного типу, що свідчить про одноманітність вибірки за цим показником, а найбільший показник дисперсії 13,60 – за шкалою Агресивного типу, що свідчить про велику різноманітність вибірки за вказаним показником. За показниками шкал Агресивного типу та Ініціативного типу асиметрія від'ємна, що свідчить про те, що в розподілі частіше зустрічаються більш високі показники відносно середнього значення. За шкалами Активного типу, Пасивного типу, Некритичного типу та Реалізованої віктимності асиметрія лівостороння, що свідчить про те, що в розподілі частіше зустрічаються показники менші, ніж середнє значення.

Ексцес за всіма шкалами має від'ємне значення, що свідчить про одночасну присутність і більш високих, і більш низьких значень по шкалам.

Результати з описової статистики за шкалами копінг-стратегій наведені у табл. 2.

Середнє значення, мода і медіана за усіма наведеними вище шкалами збігаються, тобто розподіл можна вважати нормальним. Найнижчий показник дисперсії за шкалою Прийняття відповідальності, що свідчить про одноманітність вибірки за цим показником. Найбільша дисперсія за шкалою Уникнення, що свідчить

Таблиця 1

Описова статистика показників за шкалами схильності до віктимної поведінки у осіб юнацького віку

Тип схильності до віктимної поведінки	Середнє значення	Медіана	Мода	Стандартне відхилення	Дисперсія	Ексцес	Асиметрія	Коеф. варіації
Агресивний	10,49±0,35	11,00	10,00	3,69	13,60	-0,71	-0,15	35%
Активний	9,04±0,25	9,00	9,00	2,67	7,15	-0,02	0,31	29%
Ініціативний	5,87±0,15	6,00	7,00	1,64	2,68	-0,41	-0,19	28%
Пасивний	8,25±0,25	8,00	7,00	2,69	7,25	-0,39	0,32	33%
Некритичний	8,79±0,24	8,00	8,00	2,55	6,52	-0,15	0,40	29%
Реалізована віктимність	6,80±0,23	7,00	6,00	2,41	5,79	-0,20	0,39	35%

Таблиця 2

Описова статистика показників за шкалами копінг-стратегій у осіб юнацького віку

Тип схильності до віктимної поведінки	Середнє значення	Медіана	Мода	Стандартне відхилення	Дисперсія	Ексцес	Асиметрія	Коеф. варіації
Конфронтація	9,72±0,27	10	10	2,89	8,33	-0,48	-0,32	30%
Дистанціювання	10,11±0,31	10	10	3,29	10,85	-0,10	-0,30	33%
Самоконтроль	13,5±0,27	13	14	2,89	8,34	-0,18	0,04	21%
Пошук соціальної підтримки	10,66±0,27	11	11	2,87	8,26	0,01	-0,52	27%
Прийняття відповідальності	8,27±0,21	8	10	2,24	5,02	-0,53	-0,39	27%
Уникнення	13,18±0,4	13	14	4,28	18,34	-0,23	-0,06	32%
Планування вирішення проблеми	12,41±0,27	13	14	2,84	8,05	-0,41	-0,37	23%
Позитивна переоцінка	13,16±0,3	13	15	3,18	10,08	-0,09	0,17	24%

про високу різноманітність вибірки за даною шкалою. Коефіцієнт варіації за шкалами Дистанціювання та Уникнення перевищує 30%, що свідчить про високу різноманітність респондентів. За шкалами Самоконтролю та Позитивної переоцінки асиметрія є лівосторонньою, тобто в розподілі частіше зустрічаються показники менші, ніж середнє значення. За рештою шкал асиметрія правостороння, тобто в розподілі переважають показники з більш високим значенням, ніж середнє.

За методикою «Опитувальник способів копінгу» С. Фолкмана, Р. Лазаруса встановлено, що найбільш часто зустрічається висока напруженість копінг-стратегій Самоконтролю (61,4% опитаних), Уникнення (57,9% опитаних), Позитивної переоцінки (55,3% опитаних). Серед копінг-стратегій з низьким рівнем напруженості найбільш часто зустрічаються стратегії Дистанціювання (14,9% опитаних), Конфронтації (14,0% опитаних), Пошуку соціальної підтримки (8,8% опитаних).

Проаналізуємо, чи є відмінності у переважаючих копінг-стратегіях та схильності до віктимної поведінки юнаків та юначок. Так як вибірка має нормальний розподіл, то можемо застосувати параметричний t-критерій Стью-

дента. За шкалою Конфронтації для рівня значимості $p \leq 0,05$ $t_{кр} = 1,97$; для $p \leq 0,01$ $t_{кр} = 2,61$; $t_{емп} = 2,7$. Отже, ми можемо зробити висновок про відхилення нульової гіпотези та значимі відмінності у вибірках юнаків та юначок.

Таким чином, у жінок напруженість копінг-стратегії Конфронтації вище за чоловіків. Так, середнє значення у жінок становить $10,49 \pm 0,34$, а у чоловіків $9,07 \pm 0,39$. Крім того, дисперсія копінг-стратегії Конфронтації у жінок становить 6,14, у чоловіків 9,30, що свідчить про те, що вибірка осіб жіночої статі більш однорідна за вказаним показником.

За шкалою Пошуку соціальної підтримки $t_{емп} = 2,7$ – зона значимості. Це свідчить про те, що жінки більш схильні до залучення стратегії Пошуку соціальної підтримки, ніж чоловіки (середнє значення показників відповідно $11,43 \pm 0,33$ у жінок і $10,0 \pm 0,39$ у чоловіків). Дисперсія зазначеної копінг-стратегії у жінок становить 5,71, а у чоловіків 9,50. Це свідчить про більшу одноманітність вибірки жінок за Пошуком соціальної підтримки, ніж у чоловіків.

За шкалою Уникнення $t_{емп} = 2,3$. Тому можемо зробити висновок, що жінки більш схильні до застосування стратегії Уникнення, ніж чоловіки. Середнє значення показника у жінок ста-

новить $14,17 \pm 0,55$, а у чоловіків $12,32 \pm 0,55$. Дисперсія у вибірці осіб жіночої статі становить 16,22, а у осіб чоловічої статі – 18,59. Тобто жіноча вибірка більш однорідна за вказаним показником.

За шкалами Дистанціювання, Самоконтролю, Прийняття відповідальності, Планування вирішення проблеми, Позитивної переоцінки значимих відмінностей не виявлено.

Таким чином, можемо зробити висновок, що жінки частіше за чоловіків використовують копінг-стратегії Пошуку соціальної підтримки, Уникнення та Конфронтації.

За результатами методики О. Андроннікової «Схильність до віктимної поведінки» встановлено, що на рівні вище норми 41 респондент має високий рівень схильності до віктимної поведінки – хоча б за однією зі шкал. З них 22 жінки та 19 чоловіків. Рівні схильності до віктимної поведінки наведено у табл. 3.

Наведені дані показують, що дев'ять осіб схильні до віктимної поведінки в межах норми за усіма шкалами методики, з них 4 чоловіка і 5 жінок. Рівень схильності до віктимної поведінки нижче норми хоча б за однією зі шкал мають 64 особи, з них 26 жінки та 38 чоловіки.

Серед опитаних 8 осіб (7%) схильні до Пасивного типу віктимної поведінки, 4 особи (7,0%) схильні до Агресивного типу віктимної поведінки, 20 осіб (17,5%) схильні до Активного типу віктимної поведінки, 16 осіб (14%) – до Ініціативного типу віктимної поведінки та 13 осіб (11,4%) схильні до Некритичного типу віктимної поведінки. Реалізовану віктимність має одна особа.

Так як вибірка має нормальний розподіл, то для визначення наявності взаємозв'язку між копінг-стратегіями та схильністю до віктимної поведінки можна застосувати коефіцієнт ліній-

ної кореляції Пірсона r . Для вибірки в 114 осіб кількість ступенів свободи $k=n-2=114-2=112$. Для рівня значимості $p \leq 0,05$ критичне значення коефіцієнту кореляції Пірсона становить $r=0,20$. В табл. 4 наведено дані кореляційного взаємозв'язку. Оскільки реалізовану віктимність має лише одна особа, то визначити кореляційні зв'язки за цією шкалою неможливо.

Отже, нами виявлено позитивну, статистично значущу кореляцію між показниками копінг-стратегії Конфронтації та Агресивним типом віктимної поведінки, а також Некритичним типом віктимної поведінки.

Копінг-стратегія Самоконтролю має позитивну, статистично значущу кореляцію з Некритичним типом віктимної поведінки,

Копінг-стратегія Прийняття відповідальності має позитивну, статистично значущу кореляцію з Пасивним типом віктимної поведінки та Активним типом віктимної поведінки.

Копінг-стратегія Уникнення має позитивну, статистично значущу кореляцію одразу з усіма типами схильності до віктимної поведінки, окрім Ініціативного типу.

Ініціативний тип віктимної поведінки не має статистично значущої кореляції із жодною копінг-стратегією.

Найвищий показник коефіцієнту кореляції спостерігається між копінг-стратегією Уникнення та Пасивним типом віктимної поведінки. Найнижчий показник коефіцієнту кореляції спостерігається між стратегією Конфронтації та Некритичним типом віктимності, а також між стратегією Прийняття відповідальності та Активним типом віктимної поведінки.

Для більш детального дослідження взаємозв'язків між копінг-стратегіями та схильністю до різних типів віктимної поведінки ми виокремили три групи респондентів:

Таблиця 3

Рівні схильності до віктимної поведінки у осіб юнацького віку

Тип схильності	Пасивний тип		Агресивний тип		Активний тип		Ініціативний тип		Некритичний тип		Реалізована віктимність	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Вище норми	8	7,0	4	3,5	20	17,5	16	14,0	13	11,4	1	0,9
Норма	76	66,7	73	64,0	59	51,8	73	64,0	63	55,3	41	36,0
Нижче норми	30	26,3	37	32,5	35	30,7	25	21,9	38	33,3	71	62,3

Таблиця 4

Кореляційні взаємозв'язки копінг-стратегій та різних типів схильності до віктимної поведінки у осіб юнацького віку

	Пасивний тип	Агресивний тип	Активний тип	Ініціативний тип	Некритичний тип
Конфронтація	–	0,29		–	0,25
Самоконтроль	–	–	–	–	0,27
Прийняття відповідальності	0,32	–	0,25	–	–
Уникнення	0,47	0,37	0,31	–	0,37

1) групу А – осіб юнацького віку, у яких хоча б за однією зі шкал є високий рівень схильності до віктимної поведінки;

2) групу В – осіб юнацького віку, у яких за всіма шкалами рівень схильності до віктимної поведінки в межах норми;

3) групу С – осіб юнацького віку, у яких хоча б за однією зі шкал є низький рівень схильності до віктимної поведінки, а за іншими не перевищує норму.

Група А склала 41 особу, з яких 22 жінки та 19 чоловіків. Так як ексцес за шкалою агресивний тип схильності до віктимної поведінки становить -1,22, а за шкалою некритичного типу схильності до віктимної поведінки -1,08, тобто абсолютна величина значення перевищує 1, то даний розподіл не можна вважати нормальним. Це означає, що для визначення взаємозв'язку між копінг-стратегіями і схильністю до віктимної поведінки у групі А необхідно застосувати непараметричний коефіцієнт рангової кореляції Спірмена r_s . Для рівня значимості $p \leq 0,05$ критичне значення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена становить $r_s = 0,31$. Для рівня значимості $p \leq 0,01$ критичне значення коефіцієнту кореляції Спірмена становить $r_s = 0,40$. В табл. 5 наведено результати кореляційного аналізу.

Нами виявлено позитивний кореляційний зв'язок між пасивним типом віктимної поведінки та стратегіями прийняття відповідальності та уникнення, і негативний кореляційний зв'язок зі стратегією планування рішення.

Агресивний тип віктимної поведінки має позитивну, статистично значущу кореляцію зі стратегією Уникнення.

Активний тип віктимної поведінки має позитивну, статистично значущу кореляцію зі стратегіями Конфронтації.

За Ініціативним типом віктимної поведінки статистично значущі кореляційні зв'язки із копінг-стратегіями не виявлено.

Некритичний тип віктимної поведінки має позитивну, статистично значущу кореляцію зі стратегією Конфронтації.

Найвищий рівень позитивної, статистично значущої кореляції ми спостерігали між Пасивним типом віктимної поведінки та стратегією Уникнення, а найнижчий – між стратегією Уникнення та Агресивним типом віктимної пове-

дінки, а також між Некритичним типом віктимної поведінки та стратегією Конфронтації.

Таким чином, можна зробити висновок, що особи, які схильні до Пасивного типу віктимної поведінки намагаються уникати активних дій, спрямованих на вирішення проблеми, приймати відповідальність на себе, що може супроводжуватися почуттям провини та самозвинуваченням. Вони також не схильні до планування рішення.

Особи з Агресивним типом віктимної поведінки схильні до стратегії Уникання, що характеризується тривогою та емоційною напругою. В поведінці це може проявлятися або в пасивності, або ж, навпаки, в активній діяльності, що є спробою відволіктися від проблеми. При цьому внутрішня напруга в них зростає і може проявлятися у дратівливості. Можливо, що саме цей фактор впливає на схильність до віктимної поведінки.

Особи, схильні до Активного типу віктимної поведінки, використовують стратегію Конфронтації і не схильні до планування вирішення проблеми.

Особи з Некритичним типом віктимної поведінки також схильні до стратегії Конфронтації.

У групі В загальна кількість респондентів склала 16 осіб, з яких 7 жінок та 9 чоловіків. Так як показник асиметрії за шкалою схильності до пасивного типу віктимної поведінки становить 1,15, за шкалою схильності до ініціативного типу -1,17, а показник ексцесу за шкалою схильності до агресивного типу становить -1,19, схильність до активного типу -1,37, тобто абсолютні значення за даними параметрами перевищують 1, то вибірки не можна вважати нормальними. Тому для визначення взаємозв'язків між копінг-стратегіями і схильністю до різних типів віктимної поведінки було використано ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена r_s . Для рівня значимості $p \leq 0,05$ критичне значення коефіцієнту кореляції Спірмена становить $r_s = 0,50$.

В результаті було встановлено негативний, статистично значущий кореляційний зв'язок (-0,58) між копінг-стратегією Уникнення та Ініціативним типом віктимної поведінки.

Тобто для Ініціативного типу поведінки не характерно уникнення та ігнорування проблем.

Таблиця 5

Кореляційні взаємозв'язки між копінг-стратегіями і різними типами схильності до віктимної поведінки у групі А

	Пасивний тип	Агресивний тип	Активний тип	Ініціативний тип	Некритичний тип
Конфронтація	-	-	0,36	-	0,35
Прийняття відповідальності	0,44	-	-	-	-
Уникнення	0,53	0,35	-	-	-
Планування рішення	-0,41	-	-0,43		

Група С склала 57 осіб, з яких 24 жінки та 33 чоловіки. У двох попередніх групах розподіл юнаків і юначок був майже рівний. Тому було підраховано – скільки осіб чоловічої і жіночої статі мають низький рівень віктимності за кожною зі шкал. З'ясувалося, що за шкалою Некритичної поведінки низький рівень віктимності мають 11 жінок і 19 чоловіків. Це може свідчити про те, що в даній вибірці чоловіки більш, ніж жінки, схильні до обережної поведінки, а також прораховуванню можливих наслідків своїх дій.

За шкалою Активної віктимної поведінки низький рівень віктимності мають 20 чоловіків і 13 жінок. Тобто в даній вибірці для чоловіків більше, ніж для жінок, характерна підвищена турбота про власну безпеку, намагання уникнути помилок.

За шкалою Агресивної поведінки низький рівень віктимності мають 9 жінок та 15 чоловіків. Це свідчить про те, що у вибірці чоловіки більше за жінок схильні до високого самоконтролю та дотриманню прийнятих норм та правил соціуму.

Так як вибірка має нормальний розподіл, то для визначення взаємозв'язку між копінг-стратегіями і схильністю до віктимної поведінки у групі осіб з низьким рівнем віктимності було використано коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона r . Для вибірки з 57 особи кількість ступенів свободи $k=n-2=57-2=55$. Для рівня значимості $p \leq 0,05$ критичне значення коефіцієнту кореляції Пірсона становить $r=0,27$. У групі осіб, що мають низький рівень віктимності принаймні за однією зі шкал, кореляційні зв'язки з копінг-стратегіями наведено у таблиці 6.

Пасивний тип віктимної поведінки має позитивний, статистично значущий кореляційний зв'язок із стратегією Уникнення та негативний статистично значущий зв'язок зі стратегіями Планування рішення та Позитивної переоцінка.

Агресивний тип віктимної поведінки має позитивний, статистично значущий кореляційний зв'язок зі стратегіями Конфронтації та Уникнення.

Некритичний тип має позитивний, статистично значущий кореляційний зв'язок зі

стратегіями Дистанціювання, Самоконтролю та Уникнення.

Статистично значущих кореляційних зв'язків між Активним, Ініціативним типами віктимної поведінки та копінг-стратегіями у групі з низьким рівнем віктимності не виявлено.

Таким чином, спираючись на характеристику О. Андронніковою низького рівня віктимності у пасивного типу, такі особи, з одного боку, схильні до незалежності, відокремленості, а з іншого боку – можуть відчувати внутрішню вразливість. Тому для них й характерна стратегія Уникнення. Проведене дослідження також показало, що для цієї групи не притаманні стратегії Позитивної переоцінки та Планування рішення.

Для низького рівня віктимності Агресивного типу характерно зниження мотивації досягнення, збереження стабільних установок. Вони схильні до застосування стратегій Уникнення та Конфронтації, що може бути пояснено тим, що у когнітивній сфері піддослідних конфронтація проявляється у відсутності чіткого плану дій, дезорганізації мислення.

Низький рівень віктимності у Некритичного типу характеризується надмірною обережністю, соціальною пасивністю, спробами прорахувати можливі наслідки своїх дій. Цьому відповідають стратегії Дистанціювання, Самоконтролю та Уникнення.

Висновки з проведеного дослідження.

Нами проаналізовано описова статистика та кореляційні зв'язки між копінг-стратегіями та схильністю до віктимної поведінки як у загальній вибірці, так і в наступних трьох емпіричних групах: групі А – осіб юнацького віку, що мали високий рівень схильності до віктимної поведінки хоча б за однією шкалою; групі В – осіб юнацького віку, що мали рівень схильності до віктимної поведінки в межах норми одразу за усіма шкалами; групі С – осіб юнацького віку, що мали низький рівень схильності до віктимної поведінки хоча б за однією шкалою, а за іншими не перевищували норми.

Дослідження довело, що для жінок юнацького віку порівняно з чоловіками більш притаманні копінг-стратегії Конфронтації, Уникнення та Пошуку соціальної підтримки. Статистично

Таблиця 6

Кореляційні зв'язки між схильністю до віктимної поведінки та копінгстратегіями у групі С

	Пасивний тип	Агресивний тип	Активний тип	Ініціативний тип	Некритичний тип
Конфронтація	–	0,36	–	–	–
Дистанціювання	–	–	–	–	0,33
Самоконтроль	–	–	–	–	0,33
Уникнення	0,33	0,31	–	–	0,31
Планування рішення	-0,29	–	–	–	–
Позитивна переоцінка	-0,28	–	–	–	–

значимих відмінностей у схильності до віктимної поведінки у чоловіків та жінок не виявлено.

Аналіз кореляційних взаємозв'язків між різними типами схильності до віктимної поведінки та копінг-стратегіями у загальній вибірці встановив, що неадаптивна стратегія Уникнення позитивно корелює одразу з чотирма типами схильності до віктимної поведінки: Пасивним, Агресивним, Активним та Некритичним. Неадаптивна копінг-стратегія Прийняття відповідальності (самозвинувачення) позитивно корелює з Пасивним та Активним типами схильності до віктимної поведінки. Неадаптивна стратегія Конфронтації позитивно корелює з Агресивним та Некритичним типами схильності до віктимної поведінки. Відносно адаптивна стратегія Самоконтролю позитивно корелює з Некритичним типом схильності до віктимної поведінки.

Аналіз кореляційних взаємозв'язків у групі А встановив наступне: 1) Пасивний тип віктимної поведінки, з одного боку, позитивно корелює зі стратегіями Уникнення та Прийняття відповідальності (це неадаптивні копінг-стратегії), а з іншого боку – негативно корелює з Плануванням рішення (це адаптивна копінг-стратегія); 2) Агресивний тип віктимної поведінки позитивно корелює зі стратегією Уникнення (це неадаптивна копінг-стратегія); 3) Активний тип віктимної поведінки, з одного боку, позитивно корелює зі стратегією Конфронтації (це неадаптивна копінг-стратегія), а з іншого боку – має негативну кореляцію зі стратегією Планування рішення (це адап-

тивна копінг-стратегія); 4) Некритичний тип віктимної поведінки має позитивні кореляції зі стратегією Конфронтації (це неадаптивна копінг-стратегія). У групі В було виявлено негативний кореляційний зв'язок Некритичного типу віктимної поведінки зі стратегією Уникнення (це неадаптивна копінг-стратегія).

Таким чином, було емпірично виявлено взаємозв'язок схильності до різних типів віктимної поведінки та застосування конкретних неадаптивних копінг-стратегій, що підтверджує гіпотезу дослідження.

Перспектива дослідження полягає у виявленні та емпіричному дослідженні особливостей копінг-стратегії у осіб молодшого шкільного та підліткового віку зі схильністю до різних типів віктимної поведінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Войцеховська О., Закалик Г. Сучасні напрями психологічних досліджень копінг-стратегій особистості. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 2. С. 95–104.
2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.
3. Blanchard-Fields F., Mienaltowski A., Seay R.B. Age differences in everyday problem-solving effectiveness: Older adults select more effective strategies for interpersonal problems. *The Journals of Gerontology, Series B: Psychological Sciences*, 2007. P. 34–41.
4. Folkman S. Personal control and stress and coping processes: a theoretical analysis. *J. Pers. Soc. Psychol.* 1984. № 4. P. 839–852.